

УДК 349.42

**ВИХІД ІЗ СКЛАДУ ЧЛЕНІВ
ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ****Алла ЗЕЛІСКО**доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри цивільного праваНавчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ)<https://orcid.org/0000-0002-1899-407X>

У статті розглядаються виробничі кооперативи як господарські кооперативи – юридичні особи приватного права. Виробничі кооперативи є традиційними суб'єктами господарювання, які є ефективними учасниками ринкової економіки. Основою ефективної діяльності виробничих кооперативів є належне правове регулювання прав членів таких юридичних осіб. Автор робить висновок про наявність трьох рівнів нормативного регулювання діяльності виробничих кооперативів. Ці нормативні акти не узгоджуються між собою, по-різному регулюють низку важливих питань діяльності виробничих кооперативів. Зазначена проблема існує і щодо реалізації членами виробничих кооперативів права виходу.

Чинне законодавство та судова практика передбачають, що права членів виробничих кооперативів є корпоративними правами. До такого висновку приходять, виходячи з корпоративного характеру виробничої кооперації, виходячи з підприємницької природи виробничої кооперації.

Корпоративні права засновані на праві власності. Конкретний майновий інтерес визначає вступ фізичної особи до кооперативу. Це права на пайові внески, на кооперативні виплати, на ліквідаційну квоту та на отримання паю при виході з кооперативу. Поширеним предметом

UDC 349.42

**WITHDRAWAL FROM
MEMBERSHIP IN A PRODUCTION
COOPERATIVE****Zelisko, Alla V.**Doctor of Law, Professor, Professor at the
Department of Civil LawLaw Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University (Ivano-Frankivsk)

The article deals with production cooperatives as business cooperatives – legal entities of private law. Production cooperatives are traditional business entities that are effective participants in the market economy. The basis of effective activity of production cooperatives is the proper legal regulation of members' rights of such legal entities. The author concludes that there are three levels of regulations governing the activities of production cooperatives. These normative acts do not correspond to each other, regulating in different ways a number of important issues of production cooperatives' activity. The said problem also exists with regard to the exercise of the right of withdrawal by members of production cooperatives.

Current legislation and jurisprudence provide that the rights of members of production cooperatives are corporate rights. This conclusion is reached on the basis of the corporate nature of production cooperatives, on the basis of the entrepreneurial nature of production cooperatives.

Corporate rights are based on property rights. A specific property interest determines an individual's entry into a cooperative. These are rights to share payments, to cooperative payments, to a liquidation quota and to receive a share when leaving the cooperative. A common subject of corporate disputes is the

корпоративних спорів є механізм врегулювання виходу особи з кооперативу. На підставі аналізу судової практики зроблено висновок, що члени кооперативу не мають права на все майно кооперативу. Пай кожного члена кооперативу визначається в межах його персонального паю. Інше майно залишається у власності кооперативу.

Цивільним кодексом встановлено, що члену кооперативу виплачується вартість його паю або наданого майна пропорційно розміру його паю, а також виплати в порядку, встановленому статутом кооперативу. Отже, норми ЦК мають загальний, диспозитивний характер. Норми кодексу відсилають до спеціального Закону «Про кооперацію». Однак цей закон не розрізняє підприємницькі та непідприємницькі кооперативи. Отже, норми Закону не встановлюють різниці у корпоративних правах членів підприємницьких та непідприємницьких кооперативів. Саме в моменті розрахунку вартості паю є законодавчі нечіткості.

У статті робиться висновок, що коли особа виходить з кооперативу, вона отримує лише те, що вона внесла плюс прибуток, нарахований на частку, і нараховані кооперативні виплати. При цьому при отриманні ліквідаційної квоти особа отримує не лише вартість паю, а й частину майна кооперативу, на яку вона не має права при виході. Як наслідок, особа, яка виходить з кооперативу, перебуває в менш сприятливому становищі, ніж особа, яка припиняє своє членство після ліквідації кооперативу.

Фактично, на основі аналізу особливостей реалізації майнових прав членів кооперативу зроблено висновок, що законодавство ототожнює підприємницький та непідприємницький кооперативи при виході особи з кооперативу. Судова практика поступово рухається в тому ж напрямку. І такий стан справ не через упередженість рішень суддів, а через відсутність концептуальної єдності в нормах законодавства.

Автором сформовано два напрямки гармонізації законодавства: встанов-

mechanism for settling a person's withdrawal from the cooperative. Based on the analysis of court practice it is concluded that the members of the cooperative do not have the right to the entire property of the cooperative. The share of each cooperative member is determined within the limits of his/her personalised share. The other property remains in the ownership of the cooperative.

The Civil Code stipulates that a member of a cooperative shall be paid the value of his/her share or given property in proportion to the size of his/her share, and that payments shall be made as set out in the co-operative's charter. Thus, the norms of the Civil Code are of a general, dispositive nature. The norms of the code refer to the special Law "On Cooperation". However, this law does not differentiate between business and non-business cooperatives. Consequently, the rules of the Act do not establish a difference in corporate rights of members of business and non-entrepreneurial cooperatives. It is at the point of calculating the value of a share that there are legislative ambiguities.

The article concludes that when a person withdraws from a cooperative, they receive purely what they contributed plus the profit accrued on the share and the accrued cooperative payments. At the same time, when receiving the liquidation quota, the person receives not only the value of the share, but also part of the cooperative's assets to which he or she is not entitled when withdrawing. As a consequence, the person withdrawing from the cooperative is in a less favourable position than the person who terminates their membership upon liquidation of the cooperative.

In fact, based on the analysis of peculiarities of realisation of property rights of cooperative members, the conclusion was made that the legislation equates entrepreneurial and non-entrepreneurial cooperatives when a person withdraws from the cooperative. The judicial practice is gradually moving in the same direction. And this state of affairs is not due to biased decisions of judges, but

лення адекватного розмежування майнових прав членів підприємницького та непідприємницького кооперативів (зокрема, у порядку сплати паю при виході з кооперативу) або усунення такого класифікаційного розподілу в загальна та розробка єдиних правових характеристик для всіх кооперативів.

Ключові слова: кооператив, виробничий кооператив, корпоративні права, право на вихід, пай

Наша держава, будучи перманентно у статусі потенційного об'єкта для інвестиційних вливань, прагне зосередити свою стратегію та тактику на активному реформуванні тих правових інститутів, які здатні максимізувати зацікавленість інвесторів у нашій економіці. Водночас, подекуди, маємо змогу констатувати відсутність активних трансформацій у тих інституціях, які, як здавалось, здатні активізувати інвестиційні процес. Така ситуація спостерігається уже тривалий час у площині функціонування кооперативів. Загальновідомим є той факт, що територія України зосереджує орієнтовно дві третини чорноземів на європейському континенті і очевидно, що саме цей ресурс повинен максимально використовуватися державою. Поміж оптимальних правових форм сільськогосподарської діяльності виробничі кооперативи займають далеко не останнє місце. Попри, подекуди, стереотипне сприйняття цих конструкцій, виробничі кооперативи є традиційними підприємницькими структурами, здатними ефективно функціонувати в сприятливих умовах правового їх регулювання.

Схема правового регулювання таких юридичних осіб станом на сьогодні є, фактично трирівневою: ЦК України, Закон України «Про кооперацію», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію». Вказані акти по різному визначають підходи щодо диференціації кооперативів загалом. ЦК України проводить чіткий розподіл кооперативів на підприємницькі і непідприємницькі, однозначно вказуючи при цьому на виробничі кооперативи як класичні підприємницькі структури. Закон України «Про кооперацію» опосередковано у одній своїй статті зауважує, що кооперативи можуть мати на меті прибуток, а можуть і не мати. При цьому, жодних відмінностей у їх правовому статусі в силу цього Закон не встановлює. Таким чином, Закон, фактично, не підтримує концепцію ЦК України щодо поділу кооперативів на підприємницькі і не підприємницькі. І ще Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» - є феноменом юридичної техніки, так як фактично встановив взагалі нову форму – сільськогосподарський кооператив, який може бути і підприємницьким і непідприємницьким. Положення цього Закону прописані таким чином, ніби ЦК України і Закону України «Про кооперацію» не існує. Звичайно, що такий стан речей ставить доволі складні проблеми правозастосування перед практиками, зокрема, у площині реалізації своїх прав членами виробничих кооперативів на вихід.

На дослідженні корпоративних юридичних осіб зосереджені наукові пошуки таких провідних сучасних учених, як: В. І. Борисова, І.В. Венедиктова, О. М. Вінник, М.К. Галянтич, Н.С. Глусь, І. П. Грешніков, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, І. В. Жилінкова, Ю.М. Жорнокуй, Д.В. Задихайло, О.І. Зозуляк, І. С. Канзафарова, О. Р. Кібенко, Н. В. Козлова, В. М. Коссака, А.В. Коструба, О. В. Кохановська, В.В. Кочин, В. М. Кравчук, О.Д. Крупчан, Н. С. Кузнецова, І. М. Кучеренко, В. В. Лаптев, І.В. Лукач, В. В. Луць, Р. А. Майданик, В.М.

due to the lack of conceptual unity in the norms of legislation.

The author has formed two directions of law harmonization: the establishment of adequate distinction in property rights of members of business and non-business cooperatives (in particular, in the order of payment of share when leaving the cooperative) or removal of such classification distribution in general and elaboration of unified legal characteristics for all cooperatives.

Keywords: cooperative, production cooperative, corporate rights, right of withdrawal, share s

Махінчук, Л.С. Нецька, В. Д. Примак, І.Б. Сарақун, В. М. Селіванов, І.А. Селіванова, В. І. Семчик, І. В. Спасибо-Фатеева, Р. О. Стефанчук, Н. І. Титова, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Я. М. Шевченко, Ю. С. Шемшученко, Г. Ф. Шершеневич, С.І. Шимон, Р. Б. Шишка, В. С. Щербина, О. В. Щербина, В. З. Янчук, В.Л. Яроцький та ін.

У доктрині України кооперативи були об'єктом дослідження таких учених, як: В.І. Борисова, О.М. Вінник, В.О. Коверзнев, І.М. Кучеренко, Р. В. Мавліханова, В.І. Семчик, І.В. Спасибо-Фатеева та ін. Однак проблема дослідження діяльності кооперативів зберігає свою актуальність. Адже існує потреба проведення спеціальних досліджень адаптації їх правового регулювання до вимог сучасних умов ринкової економіки. Така потреба посилюється також низьким рівнем змін чинного законодавства, яке визначає статус кооперативів в Україні.

Право на вихід із виробничого кооперативу як складова корпоративних прав. Звертаючись предметно у площину виробничих кооперативів, зокрема, корпоративних прав їх членів, варто відзначити достатньо широке поле для аналізу та досліджень, враховуючи наявність в останніх цілого комплексу майнових і немайнових прав. В цьому аспекті варто зазначити, що, починаючи із 2013 року в силу змін до ГПК України, які отримали своє відображення у подальшому у судовій практиці, беззаперечним є факт наявності у членів виробничих кооперативів класичних корпоративних прав у повному сенсу цього слова.

І якщо до 2013 року цей факт міг викликати сумніви, то із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (від 10 жовтня 2013 р. № 642-VII) господарським судам стали підвідомчі корпоративні спори, які виникають із корпоративних відносин у юридичних особах [1]. Вказані положення віднайшли своє відображення у ч. 1 ст. 20 Господарсько-процесуального кодексу України [2]. Вказаний підхід у подальшому віднайшов своє відображення у судовій практиці. Зокрема, у п. 1.1. Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 до кола корпоративних суб'єктів віднесено виробничі кооперативи [3].

Поміж корпоративних прав, безумовно, первинну увагу зосереджують на собі майнові права, оскільки саме майновий інтерес детермінує вступ особи до кооперативу. Це і права на виплати на пай, на кооперативні виплати, на ліквідаційну квоту, на отримання паю при виході із кооперативу. Саме у проблемах здійснення цих прав віднаходять своє відображення неоднозначності регулювання виробничих кооперативів, зазначені нами вище.

Зокрема, поширеним предметом корпоративних спорів є механізм розрахунку із особою при виході із членів кооперативу.

Судова практика щодо виходу із складу членів виробничого кооперативу. Знаковою у цій площині стала постанова Верховного Суду від 23 січня 2018 року у справі № 922/2433/14 у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, у якій висловлено правову позицію щодо вартості частки майна та прибутку, що належать до виплати члену сільськогосподарського виробничого кооперативу у разі виходу з кооперативу. Зокрема, у рішенні зазначається наступне: «Члени кооперативу не мають права на все майно кооперативу, а частка кожного члена кооперативу визначається в межах його персоналізованого паю, решта ж майна залишається у власності кооперативу».

Зазначена правова позиція віднаходить послідовне відображення у наступних рішеннях господарських судів. Наприклад, у рішенні господарського суду Харківської області від "05" серпня 2020 р. у справі № 922/857/20 зазначається «Аналіз норм матеріального права дає підстави стверджувати, що члени кооперативу не мають права на все майно кооперативу, а частка кожного члена кооперативу у майні кооперативу визначається в межах персоналізованого паю» [4].

Які ж саме норми матеріального права лягають в основу судової практики? Порядок і майнові наслідки припинення членства у виробничому кооперативі визначаються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України.

В ч. 1 ст. 166 ЦК України закріплено, що член виробничого кооперативу має право на вихід із кооперативу. У цьому разі йому виплачується вартість паю або видається майно,

пропорційне розміру його паю, а також здійснюються виплати, встановлені статутом кооперативу. Видача паю, виплата вартості паю та інші виплати членові кооперативу, що виходить з нього, здійснюються у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом.

Таким чином, ЦК України відсилає нас до спеціального Закону (який, до речі, не підтримує установленого ЦК поділу кооперативів на підприємницькі і непідприємницькі) Відповідно до статті 21 Закону України "Про кооперацію" пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Майнові внески оцінюються у грошовій формі. Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, в тому числі резервного і спеціального фондів, є персоніфікованими і у сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу у майні кооперативу.

У разі виходу або виключення з кооперативу фізична чи юридична особа має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки - у натурі.

Строк та інші умови одержання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, при цьому строк одержання зазначеної частки не може перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу [5].

Порядок виплати паю при виході із складу виробничого кооперативу. Саме у моменті обрахунку вартості паю знаходяться неоднозначності. Наприклад, у рішенні суду Харківської області зазначено, що для обчислення вартості паю позивач повинен звернутися до комісії для уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів підприємства та відповідного рішення зборів співвласників. У той час як аналіз спеціального Закону України «Про кооперацію» вказує, що сюди входить не лише пай у пайовому фонді. До так званої загальної частки включаються також і паї резервного та спеціального фондів кооперативу. І саме ця загальна частка має повернутися особі при виході із складу кооперативу. Але виходячи із визначень резервного та спеціального фондів, останні формуються не лише за рахунок різних внесків членів, але й з надходжень від діяльності кооперативу. Таким чином, положення Закону України щодо персоніфікації паїв у резервному та спеціальному фондах мають сумнівний прикладний характер. Саме у цьому криється проблема обрахування загальної частки члена кооперативу при його виході.

Якщо виходити із положень ст.166 ЦК і ст. 21 Закону України «Про кооперацію», то можемо зробити висновок, що при виході із кооперативу особа отримує суто те, що внесла плюс прибуток, нарахований на пай та нараховані кооперативні виплати. Якщо залишити в стороні прибуток (так як він нараховується на звітний рік, що минув), то виходить, що особа отримує те ж, що внесла при вході до складу кооперативу.

У той же час, якщо звернути увагу на інше майнове право члена кооперативу – ліквідаційну квоту, то виходить, що особа отримує не лише вартість паю, але й частину майна кооперативу, на яку при виході із складу права не має. Зокрема, згідно із ст. 29 Закону України «Про кооперацію» майно кооперативу, що залишилося після задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці, розрахунків з кооперативним об'єднанням, членом якого він є, розподіляється між членами кооперативу у порядку, визначеному статутом.

Як наслідок, особа, яка виходить із складу кооперативу опиняється у менш вигідному становищі, аніж особа, яка припиняє своє членство в силу ліквідації кооперативу.

Фактично, якщо виходити із особливостей реалізації проаналізованих нами майнових правомочностей членів кооперативу, то законодавство прирівнює підприємницькі і непідприємницькі кооперативи у цьому аспекті.

У цьому ж руслі рухається поступово і судова практика. І такий стан речей відбувається не в силу необ'єктивності рішень суддів, а в силу відсутності концептуальної єдності у нормах законодавства. Суди ж, керуючись нормами спеціальних законодавчих актів, приймають рішення на основі приписів закону. Знаковими у цьому плані є Постанова ВП ВС

від 27 лютого 2019 р. у справі №738/1772/17. Обґрунтування ВП ВС належності до кола корпоративних суб'єктів споживчих товариств (кооперативів) виходить з того, що вони є господарськими організаціями, їх члени беруть участь в управлінні ними, мають право одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства відповідно до їх пайового внеску, та інші правомочності, встановлені законом і статутними документами такого товариства, а зазначені ознаки відповідають поняттю корпоративних прав [6]. Відповідно до Постанови ВП ВС від 17 грудня 2019 р. у справі №904/4887/18 обслуговуючі кооперативи розглядаються ВП ВС як корпоративні суб'єкти оскільки вони є господарськими організаціями – юридичними особами, що здійснюють некомерційну господарську діяльність, а їх члени є правомочними брати участь в управлінні кооперативом, отримувати певну частку активів кооперативу в разі його ліквідації, а також інші правомочності, що випливають з участі у кооперативі, отже – є носіями корпоративних прав, а відносини між кооперативом та членами, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, є корпоративними [7].

Висновки. Судова практика є найбільш ефективний лакмусовий папірець законодавчих проблем щодо послідовності регулювання певного сегменту суспільних відносин. І вказані позиції є тими дзвіночками, які починають дедалі настійливіше оповіщати про те, що чинне законодавство не містить концептуальних положень із піднятих у виступі проблем.

Станом на сьогодні відмінностей між правом на пай при виході із членів кооперативу та правом на ліквідаційну квоту у членів підприємницьких і не підприємницьких кооперативів де-факто не має.

Як наслідок, наскільки реально ми можемо говорити про існування підприємницьких і непідприємницьких кооперативів на практиці, враховуючи установлену спеціальними законами можливість членів і непідприємницьких кооперативів отримувати прибуток.

Окреслюється два вектори можливого концептуального узгодження законодавства: установлення адекватної різниці у цих правах у членів підприємницьких і непідприємницьких кооперативів або ж зняття такого класифікаційного розподілу взагалі і вироблення адекватних уніфікованих правових характеристик усіх кооперативів загалом.

Посилання:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 10.10.2013 р. № 642-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-18>.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798–XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
3. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text>.
4. Рішення господарського суду Харківської області від "05" серпня 2020 р. у справі № 922/857/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/90826854/>
5. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 5. Ст.35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>.
6. Постанова ВП ВС від 27 лютого 2019 р. у справі №738/1772/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80235538>.
7. Постанова ВП ВС від 17 грудня 2019 р. у справі №904/4887/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86566266>.

Статтю було подано	21.11.2022	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	01.12.2022	The article was revised
Статтю було прийнято	12.12.2022	The article was accepted